

ปัญหา “จีนในร่มธง” และแนวคิดการจัดตั้งกงสุลจีน ประจำสยามสมัยรัชกาลที่ ๕

“Chinese Subjects” and the Idea
of the Establishment of a Chinese Consular in Siam
in the Reign of King Rama V

พิภู บุษบก*

Pipu Boosabok

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษากำเนิด พัฒนาการ และนโยบายของรัฐบาลสยามเกี่ยวกับปัญหา “จีนในร่มธง” ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พร้อมศึกษาแนวคิดการจัดตั้งกงสุลจีนประจำสยามที่ปรากฏขึ้นในช่วงเวลาเดียวกัน และมีความเกี่ยวเนื่องกันบางประการ ผลจากการศึกษาพบว่า การเกิดขึ้นของปัญหา “จีนในร่มธง” เป็นผลมาจากทำสนธิสัญญาทางการค้าที่ให้สิทธิในการค้าขายอย่างเสรีและสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเหนือแผ่นดินสยามแก่พลเมืองของชาติตะวันตกและคนในบังคับ ทำให้ชาวจีนจำนวนหนึ่งที่หวังจะได้รับสิทธิดังกล่าว

* นักศึกษาหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์โลก (เน้นประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์จีนกับต่างประเทศ) สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สาธารณรัฐประชาชนจีน

อาศัยช่องโหว่ทางกฎหมายสมัครเข้าอยู่ในบังคับตะวันตก เกิดเป็นกลุ่ม “จีนในร่มเงา” ที่ก่อปัญหาและความยุ่งยากหลายประการแก่รัฐบาลสยาม อย่างไรก็ตาม ยังมีพ่อค้าจีนอีกจำนวนหนึ่งที่มีความเห็นต่างได้เสนอข้อเรียกร้องให้รัฐบาลจีนตั้งสถานกงสุลประจำสยามเพื่อที่จะได้รับการคุ้มครองโดยตรง ไม่ต้องเข้าเป็นคนในบังคับตะวันตก ข้อเรียกร้องดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของขุนนางผู้ใหญ่ในราชสำนักซึ่งที่กำลังพิจารณาจัดตั้งสถานกงสุลยังดินแดนต่าง ๆ เพื่อคุ้มครองและอาศัยประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากชาวจีนโพ้นทะเล โดยมีสยามเป็นเป้าหมายสำคัญแห่งหนึ่ง อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุปัจจัยหลายประการแนวคิดของการจัดตั้งกงสุลจีนประจำสยามต้องยุติลงโดยปราศจากความสำเร็จใด ๆ แต่กรณีดังกล่าวก็นับเป็นส่วนหนึ่งของหน้าประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับจีนที่ควรค่าแก่การศึกษา

คำสำคัญ : จีนในร่มเงา สิทธิสภาพนอกอาณาเขต กงสุลจีนประจำสยาม

Abstract

This article examines the emergence, development and policies of the Siam government relating to “Chinese subjects” in the reign of King Rama V, and the idea of establishing a Chinese consular in Siam that arose at that time. Furthermore, there are certain associations between the Chinese subjects and the Chinese consul foundation. The findings show that the emergence of “Chinese subjects” was the result of the treaties between Siam and western master-powers, which provided westerners and their subjects with free trade rights and extraterritorial jurisdiction. Consequently, these advantages enabled a number of Chinese migrants in

Siam to register to become the subjects of western countries, taking advantage of a legal loophole. The emergence of “Chinese subjects” in Siam society, since then, brought about many problems to the Siam government. However, some other Chinese merchants did not concur with the idea of being under the westerners’ control. They required Qing’s court to establish a consular in Siam so that they could ensure legal protection directly, instead of getting what they needed by registering to be subjects of western countries. This proposal coincided with that of high officials of Qing’s court, who were considering establishing consuls in different countries where Chinese migrants settled, in order to legally protect them and gain economic benefits from the overseas Chinese. Siam was a country in which the Manchu government was interested. Although this idea failed because of many factors in the end, this case is part of the history of Sino-Thai relations that is worth studying of immense interest.

Keywords : Chinese Subjects, Extraterritoriality, Chinese Consular in Siam

นับแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ชาวจีนอพยพหนีความลำบากจากภาวะสงคราม และภัยธรรมชาติเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินที่สยามเป็นจำนวนมาก ช่วงเวลาดังกล่าว จำนวนของชาวจีนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จาก ๔.๔ แสนคน ในช่วงปลายรัชกาลที่ ๒ มาเป็น ๑.๕ ล้านคน เมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๔ (พ.ศ. ๒๓๙๗) (Skinner 1957 : 68) และมีการกระจายตัวออกไปตั้งถิ่นฐานทำการค้าและการเกษตรตามหัวเมืองต่าง ๆ หลายเมือง ส่งผลให้สังคมจีนในสยามขยายตัวอย่างรวดเร็วขณะเดียวกันชาวจีนยังได้รับการสนับสนุน

จากราชสำนักสยามให้เข้าไปมีบทบาทสำคัญในหน่วยงานผูกขาดการค้าของราชสำนักอย่างพระคลังสินค้า ทำให้ชาวจีนได้รับสิทธิพิเศษทางการค้าเหนือคู่แข่งชาติอื่น ๆ กระทั่งเมื่อรัฐบาลสยามสมัยรัชกาลที่ ๔ ทำสนธิสัญญาการค้ากับชาติตะวันตก อาทิ อังกฤษ อเมริกา ฝรั่งเศส ฯลฯ ที่มีผลยกเลิกระบบผูกขาดการค้าของราชสำนัก ทำให้ชาวจีนต้องสูญเสียสิทธิพิเศษต่าง ๆ ที่เคยได้รับเหนือคู่แข่งทางการค้าแต่ในทางกลับกัน สนธิสัญญาดังกล่าวก็ช่วยเปิดช่องทางให้ชาวจีนสามารถสมัครเข้าเป็นคนในบังคับของชาติตะวันตก* ซึ่งจะทำให้ได้รับสิทธิพิเศษทางการค้าเช่นเดียวกับคู่แข่งทางการค้าชาติอื่น ๆ ก่อให้เกิดชาวจีนกลุ่มใหม่คือ ชาวจีนในบังคับตะวันตก หรือ “จีนในร่มธง” ขึ้นมาในสังคมสยาม

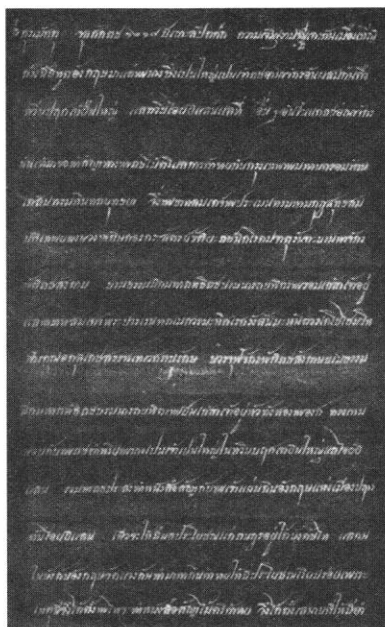
กำเนิดและพัฒนาการของ “จีนในร่มธง”

ช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ลัทธิอาณานิคมตะวันตกกำลังแผ่ขยายอิทธิพลไปทั่วเอเชีย เพื่อรักษาเอกราชของชาติ รัฐบาลสยามสมัยรัชกาลที่ ๔ ต้องยอมทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าที่เสียเปรียบกับมหาอำนาจตะวันตก เริ่มจากการทำสนธิสัญญากับอังกฤษ ที่เรียกกันทั่วไปว่า สนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring Treaty)

สนธิสัญญาดังกล่าวนอกจากจะส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจของสยามเนื่องจากสยามต้องจำยอมเปิดการค้าเสรีกับอังกฤษ ยกเลิกระบบการผูกขาดการค้าผ่านพระคลังสินค้าและยอมเก็บอัตราภาษีสินค้าขาเข้าเพียงร้อยละ ๓ แล้วยังส่งผลกระทบต่อศาลของสยามเพราะสยามต้องยอมให้อังกฤษมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขต (Extraterritorial Right) เหนือพลเมืองอังกฤษ (ชย เรื่องศิลป์ ๒๕๒๗ : ๑๙๐; คริส เบเกอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร ๒๕๕๗ : ๙๖) นับเป็นครั้งแรกที่สยามต้องสูญเสียอำนาจอธิปไตยทางการศาลแก่ชาวต่างชาติ

ภายหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษ สยามยังทำสนธิสัญญากับชาติมหาอำนาจอื่น ๆ ประกอบด้วย สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เดนมาร์ก สันนิบาต

* คนในร่มธง หรือคนสับเยก (Subject) ก็เรียก

สนธิสัญญาเบาว์ริงฉบับภาษาไทยซึ่งเขียนลงสมุดไทยก่อนส่งไปให้รัฐบาลอังกฤษประทับตรารับรอง

ฮันเซียติก* ไปรูเกส เนเธอร์แลนด์ ปรัสเซีย สวีเดนและนอร์เวย์ เบลเยียม อิตาลี ออสเตรีย-ฮังการี และสเปน (James 1922 : 591) ชัย เรื่องศิลป์ (๒๕๒๗ : ๑๘๑) กล่าวได้ว่า เหตุผลประการหนึ่งที่รัฐบาลสยามยอมทำสัญญาการค้ากับชาติตะวันตกอื่น ๆ ก็เพื่อให้เกิดการแข่งขันทางการค้า เป็นการทำให้สินค้าของสยามมีราคาสูงขึ้น และทำให้สินค้าต่างประเทศมีราคาต่ำลง อย่างไรก็ตาม การทำสนธิสัญญาการค้าดังกล่าวทำให้สยามต้องสูญเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่ชาติตะวันตกเหล่านั้นและสิ่งที่ตามมาคือ การเกิดคนในบังคับของชาติตะวันตกขึ้น โดยเฉพาะอังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลันดา และโปรตุเกส

* สันนิบาตฮันเซียติก (Hanseatic League) คือ กลุ่มพันธมิตรทางทหารของเมืองการค้าและสมาคมพ่อค้าที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อรักษาเอกลัทธิในการค้าขายตามชายฝั่งทะเลของยุโรปเหนือตั้งแต่ทะเลบอลติกไปจนถึงทะเลเหนือ และบนแผ่นดินใหญ่ ในสมัยยุคกลางตอนปลายไปจนถึงสมัยใหม่ตอนต้น (ราวตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ จนถึง คริสต์ศตวรรษที่ ๑๗) สันนิบาตฮันเซียติกมีระบบกฎหมายและการป้องกันที่เป็นของตนเองและระบบความช่วยเหลือระหว่างกันและกัน

กรมศิลปากร (๒๕๔๕) ให้ความหมายของคำว่า “คนในบังคับ” ว่าเป็นคำเรียกกลุ่มคนที่ได้รับสิทธิพิเศษ แต่เดิมหมายถึงเฉพาะพลเมืองของประเทศที่ทำสัญญากับกรุงสยาม ต่อมาเมื่อมหาอำนาจตะวันตกแผ่อิทธิพลเข้ามาปกครองดินแดนบางส่วนในทวีปเอเชีย คำว่า “คนในบังคับ” จึงกินความรวมถึงคนในอาณานิคมและรัฐอารักขาของชาตินั้น ๆ และด้วยเหตุเพราะชาวเอเชียชาติต่าง ๆ เช่น จีน ญวน เขมร มอญ ที่อพยพมาอยู่สยามไม่ได้อยู่ภายใต้การอารักขาของชาติใด แต่หวังจะได้รับสิทธิพิเศษทางการค้าและการศาลตามข้อตกลงในสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีที่สยามทำกับมหาอำนาจตะวันตก เช่น การได้รับสิทธิในการค้าขายอย่างเสรี การได้รับอนุญาตให้ซื้อขายสินค้าโดยตรงกับพ่อค้าสยาม การได้รับความคุ้มครองจากสถานกงสุลทำให้ตำรวจไม่สามารถเข้าตรวจค้นที่พักอาศัยหรือสถานประกอบการของคนในบังคับ หรือแม้กระทั่งสามารถหลบเลี่ยงการถูกจับกุมหรือการขึ้นศาลสยามเมื่อกระทำความผิด เป็นต้น สิทธิพิเศษดังกล่าวดึงดูดให้ชาวเอเชียชาติต่าง ๆ สมัครเข้าเป็นคนในบังคับของชาติตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลันดา และโปรตุเกสโดยอาศัยช่องโหว่ของกฎหมายสยามและการสนับสนุนของเหล่าชาติมหาอำนาจที่ต้องการขยายอิทธิพลโดยการเพิ่มจำนวนคนในบังคับ ในบรรดาชาวเอเชียที่สมัครเข้าเป็นคนในบังคับของชาติมหาอำนาจตะวันตก กลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุด คือ ชาวจีน ที่เรียกว่า “จีนในร่มธง”

เดิมพ่อค้าจีนเป็นเพียงพ่อค้าต่างชาติกลุ่มเดียวที่ได้รับสิทธิพิเศษทางการค้าในสยามจากการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของระบบการค้าผูกขาดของราชสำนักสยาม แต่ภายหลังจากที่ระบบการค้าผูกขาดถูกยกเลิก พ่อค้าจีนสูญเสียสิทธิพิเศษที่เคยได้รับ และถูกแข่งขันจากพ่อค้าตะวันตกที่สามารถทำการค้าในสยามได้อย่างเสรี ด้วยเหตุนี้ พ่อค้าจีนจึงพยายามดิ้นรนเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิเช่นเดียวกับคู่แข่งทางการค้า (นิก สุนทรธัย และ ธงทอง จันทรางศุ ๒๕๔๓ : ๒๑) การสมัครเข้าอยู่ในบังคับตะวันตกช่วยให้พ่อค้าจีนสามารถถกฉวยสิทธิพิเศษทางการค้าที่สูญเสียไปกลับคืนมาและเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันให้ทัดเทียมกับพ่อค้าตะวันตก

ขณะเดียวกันการเข้าอยู่ในบังคับตะวันตกไม่เพียงทำให้คนจีนในร่มธงได้รับความคุ้มครองประการต่าง ๆ จากสถานกงสุลที่ตนสังกัดดังกล่าวมาข้างต้นเท่านั้นแต่ยังทำให้คนจีนในร่มธงสามารถหลีกเลี่ยงการจ่ายภาษีผูกปิ่นซึ่งเป็นการเรียกเก็บเงินแทนการเกณฑ์แรงงานจากคนจีน แม้ว่ารัฐบาลสยามจะเก็บภาษีผูกปิ่นในอัตราที่ต่ำอย่างมาก กล่าวคือ

สมัยรัชกาลที่ ๒ เก็บคนละ ๒ บาทต่อ ๓ ปี พร้อมค่าธรรมเนียมอีกประมาณ ๑ สลึง ต่อมาสมัยรัชกาลที่ ๓ เพิ่มเป็น ๔ บาทต่อ ๓ ปี และเพิ่มเป็น ๔.๒๕ บาทในสมัยรัชกาลที่ ๔ (ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล ๒๕๔๓ : ๙๕) อัตราดังกล่าวถูกกว่าชาวสยามที่จ่ายเงินแทนการเกณฑ์แรงงานอย่างมาก เพราะถ้าเป็นไพร่หลวงต้องเสียปีละ ๑๘ บาท และไพร่สมปีละ ๖ บาท (นิกร สุนทรธัย และ ธงทอง จันทรางศุ ๒๕๔๓ : ๑๓) เนื่องจากชาวจีนมองว่าการเสียภาษีผูกปิ่นที่จะต้องทำการผูกปิ่นครั้งที่ข้อมือเพื่อแสดงว่าเสียเงินดังกล่าวแล้วเปรียบเหมือนการถูกดูถูกอย่างหนึ่ง (The Siam Repository 1873 : 348)

พวกอังกฤษที่มลายูและฮ่องกง พวกเนเธอร์แลนด์ที่หมู่เกาะอินเดียตะวันออก และพวกโปรตุเกสที่มาเก่าต่างก็มีชาวจีนในบังคับกฎหมายของตนทั้งสิ้น เมื่อชาวจีนเหล่านี้อพยพมายังสยามจึงสามารถอ้างสิทธิการเป็นคนในบังคับของชาวยุโรปตามข้อตกลงตามสนธิสัญญาที่ทำไว้กับรัฐบาลสยาม (Skinner 1957 : 145) ด้วยเหตุนี้ ชาวจีนทั้งที่ตั้งหลักแหล่งในสยามอยู่ก่อนแล้วและที่อพยพเข้ามาจากที่อื่น ๆ ซึ่งไม่ได้เป็นอาณานิคมหรืออยู่ในการอารักขาของชาติตะวันตกจึงพยายามสมัครเข้าเป็นคนในบังคับของชาติตะวันตกเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิพิเศษทางการค้าและการศาลดังที่กล่าวมาข้างต้นขณะที่กงสุลหลายชาติต่างก็ออกหนังสือรับรองการเป็นคนในบังคับให้ชาวจีนกันอย่างแพร่หลายเพื่อชักจูงให้ชาวจีนเข้ามาอยู่ในร่มธงอันจะช่วยแผ่ขยายอำนาจและอิทธิพลของชาติตะวันตกให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เนื่องจากชาติมหาอำนาจตะวันตกตระหนักดีถึงศักยภาพทางเศรษฐกิจของชาวจีนในสยามที่จะช่วยเสริมสร้างอำนาจของชาติตะวันตกในสยามให้มากยิ่งขึ้น

ประมาณปลายสมัยรัชกาลที่ ๔ ปรากฏว่าสถานกงสุลอเมริกาและโปรตุเกสนำ **โบรมธง** ออกขายอย่างเปิดเผย การกระทำดังกล่าวเป็นเหตุให้นาย เจ. เอ็ม. ฮูด (J. M. Hood) กงสุลอเมริกันถูกเรียกตัวกลับประเทศเมื่อ ค.ศ. ๑๘๖๗ (พ.ศ. ๒๔๑๐) พร้อมกับการยุติการออกโบรมธงของอเมริกา กระนั้น ช่วงเวลาที่เหลือของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ กงสุลโปรตุเกส อังกฤษ และฮอลันดา ยังคงออกโบรมธงให้แก่พลเมืองนอกปกครองของตนอย่างประปราย ส่วนฝรั่งเศสถือเป็นชาติที่ใช้อำนาจออกโบรมธงในทางมิชอบมากที่สุด ช่วงระหว่าง ค.ศ. ๑๘๙๓ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ถึง ค.ศ. ๑๘๙๖ (พ.ศ. ๒๔๓๙) กงสุลฝรั่งเศสออกโบรมธงแก่ชาวจีนหลายร้อยคน นอกจากนี้ กงสุลฝรั่งเศสยังให้อำนาจบาทหลวงสามารถออกโบรมธงด้วยเช่นกัน (Skinner 1957 : 145-146) เมื่อถึง ค.ศ. ๑๙๐๓

๑๑๔ พิภพ นุชบก

(พ.ศ. ๒๔๔๖) กองสุลฝรั่งเศสมีชาวจีนอยู่ในปกครองเป็นจำนวนมากพอสมควร (Raquez 1998 : 174)

จากเอกสารทางประวัติศาสตร์พบว่าคนจีนในบังคับตะวันตก หรือ “จีนในร่มง” มีตั้งแต่ระดับพ่อค้าคบหิตั้งขึ้นนำมาจนถึงพวกพ่อค้ารายย่อยและแรงงานรับจ้างระดับล่าง พ่อค้าคบหิตั้งขึ้นนำที่เป็นคนในบังคับตะวันตกเช่นนายตันจื่อฮ้วง (เงินจื่อหวง; 陈慈黄) ต้นตระกูลหวังหลีเป็นคนในบังคับอังกฤษ ส่วนนายตันลิบบ๊วย (เงินลีเหมย; 陈立梅) บุตรชายคนรองผู้รับสืบทอดธุรกิจตระกูลเป็นคนในบังคับฝรั่งเศส พิมพ์ประไพพิศาลบุตร (๒๕๓๘ : ๑๗๘-๑๗๙) เขียนว่า ไบรรมงของฝรั่งเศสเป็นที่นิยมในหมู่พ่อค้าข้าว และเจ้าของโรงสีชั้นนำ คาดว่าเพราะอาณานิคมอินโดจีนของฝรั่งเศส ได้แก่ ลาว เขมร และเวียดนาม เป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวสำคัญ นอกจากนายตันลิบบ๊วยแล้วยังมีครอบครัวของกอม้าหัว บิดาของกอสู้เจียะ (เกาสู้สือ; 高晖石) ผู้ก่อตั้งและนายกคนแรกของหอการค้าไทย-จีน และครอบครัวของท่านล้อม เหมะชญาติที่เป็นคนในปกครองของฝรั่งเศส นอกจากนี้ยังมี หลวงอุดรพานิชย์ (เต็ง โสภโณตร) คบหิตั้งแต่จิวที่เดินทางมายังสยามเมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๙ (พ.ศ. ๒๔๐๒) สมัยเป็นคนในบังคับอังกฤษ ส่วน พระโสภณพิพิธรัตน์ (กิ โสภโณตร) บุตรชาย เข้าเป็นคนในคุ้มครองของฝรั่งเศส (Garnier 1911 : 233 cited in Skinner 1957 : 146) พ่อค้าคบหิตั้งขึ้นนำเหล่านี้ล้วนเป็นพ่อค้าที่ร่ำรวยและทรงอิทธิพลต่อเศรษฐกิจของสยามขณะนั้น โดยเฉพาะนายตันจื่อฮ้วงและหลวงอุดรพานิชย์

นายตันจื่อฮ้วงเป็นบุตรชายคนโตของนายตั้งซวงอี (เงินฮ้วนหรง; 陈焕荣) ผู้ก่อตั้งห้างเคียงไถ่ล้ง (เฉียนไท่หลง; 乾泰隆) ที่ฮ่องกง เมื่อบิดาวางมือ นายตันจื่อฮ้วงรับช่วงบริหารกิจการห้างเคียงไถ่ล้งต่อมา ภายหลังได้ขยายกิจการมายังสยาม โดยตั้งห้างหวังหลี (หวงลีหวง; 黄利行) ขึ้นที่กรุงเทพฯ เมื่อ ค.ศ. ๑๘๗๑ (พ.ศ. ๒๔๑๔) ประกอบกิจการค้าข้าวและกิจการโรงสีไฟ และยังขยายกิจการค้าไปยังสิงคโปร์ เวียดนาม ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ นายตันจื่อฮ้วงเป็นเจ้าของกิจการโรงสีที่โด่งดังที่สุดของสยาม (王绵长 1991 : 34-35; คุณหญิงจำนงค์ รัตนิน ๒๕๓๘ : ๗๒-๗๓) ภายหลังจากที่ได้ตั้งรากฐานกิจการจนมั่นคงแล้ว นายตันจื่อฮ้วงเดินทางกลับไปอยู่ที่จีนอย่างถาวร และนายตันลิบบ๊วย บุตรชายคนรองเข้ารับช่วงกิจการต่อจากบิดาและขยายกิจการออกไปหลายด้านอย่างรวดเร็ว สมัยนายตันลิบบ๊วย กิจการค้าข้าวเติบโต

นายตันฉือฮ้าง

ก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว กิจการโรงสีข้าวเพิ่มจำนวนจาก ๒ โรงสมัมนายตันฉือฮ้างมาเป็น ๕ โรง อีกทั้งยังตั้ง**ห้างฮวงหลี่จั้น** (หวงลี่จั้น; 黃利棧) ทำธุรกิจแลกเปลี่ยนและส่งเงินตราต่างประเทศ (ต่อมาคือ ธนาคารหวังหลี) และดำเนินธุรกิจตัวแทนเดินเรือ เป็นต้น ก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ กลุ่มหวังหลี่นับเป็นหนึ่งในกลุ่มธุรกิจจีนที่ใหญ่ที่สุดของสยาม (คุณหญิงจำนงศรี รัตนิน ๒๕๓๘ : ๘๒-๘๗)

หลวงอุดรพาณิชย์ พ่อค้าจีนคนสำคัญอีกคนหนึ่งเมื่อแรกเข้ามารับจ้างเป็นจับกังพายเรือ ต่อมารับจ้างหุงข้าวในโรงกงสีเลี้ยงจับกัง จนเมื่อสะสมทุนได้พอสมควร จึงย้ายไปทำการค้าและทำภาษีอากรที่เชียงใหม่ จากนั้นขยายการค้าลงมาที่ตาก และร่วมกับพ่อค้าชาวตากอีก ๒ คนตั้ง**ห้างกิมเซงหลี** (จินเจ็งลี่; 金成利) ภายหลังหลวงอุดรพาณิชย์ลงมาตั้งห้างกิมเซงหลีที่กรุงเทพฯ ทำกิจการสีข้าว เลื่อยไม้ และทำภาษีอากร ห้างกิมเซงหลีที่กรุงเทพฯ เป็นเจ้าของโรงสีไฟ ๕ โรง โรงเลื่อยจักร ๓ โรง และอุโมงค์ ๑ แห่ง ห้างกิมเซงหลี่นับเป็นห้างสำคัญอันดับ ๑ ของสยามในสมัยนั้น (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ ๒๔๖๒ : (๒)-(๔))

สำหรับระดับล่างลงมานั้นจากข้อมูลทะเบียนราษฎรของหนังสือสารบาญชีสำหรับเจ้าพนักงานกรมไปรษณีย์ กรุงเทพมหานคร เล่มที่ ๒ ว่าด้วยราษฎรในจังหวัด

๑๑๖ พิภู นุชบก

ถนน แลตรอก พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ ค.ศ. ๑๘๘๓ (พ.ศ. ๒๔๒๖) มีชาวจีนจำนวน ๓,๔๙๓ คน* ในจำนวนนี้เป็นชาวจีนในร่มธง ๔๑๑ คน โดยมี ๗ คนไม่ปรากฏว่าสังกัดกงสุลชาติใด ส่วนที่เหลืออีก ๔๐๔ รายนั้น สังกัดกงสุลชาติต่าง ๆ ดังตารางด้านล่าง

ตารางแสดงจำนวนคนจีนในร่มธงจำแนกตามกงสุลชาติต่าง ๆ ที่สังกัด

ประเทศ	จำนวน
ฝรั่งเศส	๑๑๘
ฮอลันดา	๙๗
โปรตุเกส	๙๕
อังกฤษ	๘๒
อเมริกัน	๕
ขึ้นกงสุล ๒ ชาติ	๒
มากวน	๑
รมเซ	๑
ฝรั่งเศสเคียงขาว	๑
เองกาลี	๑
ซัปยิส	๑
รวม	๔๐๔

ที่มา : รวบรวมจากหนังสือ สารบาณชี ส่วนที่ ๒ คือ ราษฎรในจังหวัด ถนน แล ตรอก สำหรับเจ้าพนักงานกรมไปรษณีย์กรุงเทพมหานคร เล่มที่ ๒, กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์ดินฉบับ จำกัด, ๒๕๔๑

จากตารางข้างต้นพบว่า ที่กรุงเทพมหานครช่วง ค.ศ. ๑๘๘๓ (พ.ศ. ๒๔๒๖) ซึ่งเป็นปีที่พิมพ์หนังสือเล่มนี้ มหาอำนาจอย่างฝรั่งเศสมีชาวจีนในร่มธงตนมากที่สุด ซึ่งเป็นผลมาจากการออกไปร่มธงอย่างเกินขอบเขตของกงสุลฝรั่งเศสตลอดช่วงครึ่งหลังของ

* จำนวนชาวจีนข้างต้นนับเฉพาะชาวจีนและลูกจีนที่มีการระบุอย่างชัดเจนเท่านั้น ซึ่งอาจจะมีราษฎรบางรายที่เป็นลูกจีนหรือเป็นชาวจีนที่รับราชการและได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์แต่ไม่ปรากฏชัดว่าเป็นชาวจีนจึงไม่ได้นับรวมเข้าในจำนวนข้างต้น

คริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ รองลงมาเป็นฮอลันดา โปรตุเกส และอังกฤษ มีจำนวนชาวจีนใน บังคับใกล้เคียงกัน เล่ากันว่าโบรมงของโปรตุเกสมีราคาถูกที่สุด สามารถหาซื้อได้ใน ราคา ๒๘ บาท (พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร ๒๕๓๙ : ๑๗๙) ขณะที่อเมริกามีเงินในสังกัด เพียง ๕ คน ซึ่งเป็นเพราะการยุติการขายโบรมงของกงสุลอเมริกันนับจาก ค.ศ. ๑๘๖๗ (พ.ศ. ๒๔๑๐) เป็นต้นมา สำหรับชาวจีนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ยังไม่พบ ข้อมูลเกี่ยวกับชาวจีนในโบรมงมากนักยกเว้นที่หัวเมืองใหญ่อย่างเชียงใหม่ ที่นั่นนายอารกร บอนเบียและนายอารกรยาผืน รวมถึงพ่อค้าผืนผิดกฏหมายรายย่อย เป็นคนในปกครอง ของฝรั่งเศส ส่วนพ่อค้าขนมเปียะถือหนังสือโบรมงฮอลันดา ขณะที่พ่อค้าและเจ้าภาษี อารกรรายใหญ่สมัครเข้าเป็นคนในบังคับของอังกฤษ (Skinner 1957 : 146)

คนจีนในโบรมงนอกจากจะมียุทธระดับชั้นแล้ว ยังประกอบอาชีพหลากหลาย หนังสือสารบาญชี เล่มที่ ๒ นอกจากจะบอกถึงสังกัดของจีนในโบรมงแล้ว ยังแสดงรายละเอียดอาชีพของจีนในโบรมงที่กรุงเทพฯ ดังตารางด้านล่าง

ตารางแสดงอาชีพของคนจีนในโบรมงในสยาม

ประเภท	จำนวน
ขายสินค้าอุปโภคบริโภค	๑๔๓
ขายสุรา, ยาผี และการพนัน	๘๗
ช่างฝีมือ, รับจ้างและบริการ	๖๘
โรงรับจำนำ	๖๔
ประกอบธุรกิจ	๑
รวม	๓๖๓

ที่มา : รวบรวมจากหนังสือ สารบาญชี ส่วนที่ ๒ คือ ราษฎรในจังหวัด ถนน แล ตรอก สำหรับเจ้าพนักงานกรมไปรษณีย์กรุงเทพมหานคร เล่มที่ ๒, กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์ดินฉบับ จำกัด, ๒๕๔๑

ตัวเลขจากตารางข้างต้นทำให้เห็นว่าจีนในโบรมงประกอบกิจการค้าขายสินค้า อุปโภคบริโภค เช่น ข้าวสาร เป็ด ไก่ ปลา ผัก ขนม อาหารแห้ง ผ้านานาชนิด เครื่อง แต่งกาย เครื่องใช้ต่าง ๆ เป็นต้น มากที่สุด คิดเป็นสัดส่วนมากกว่า ๑ ใน ๓ ของจำนวน

จีนในร่มรังกงทั้งหมด รองลงมาเป็นพวกพ่อค้าสุรา ยาฝิ่น เปิดบ่อนรับแทงหวย ถัดมาเป็นพวกช่างฝีมือ รับจ้าง บริการต่าง ๆ เช่น ช่างไม้ ช่างตีเหล็ก ช่างทอง ช่างเย็บผ้า เสมียน และกรรมกรรับจ้าง จีนในร่มรังกงกลุ่มนี้มีจำนวนใกล้เคียงกับพวกทำโรงรับจำนำ จะเห็นว่าคนจีนในร่มรังกงแม้จะมีจำนวนไม่มากเมื่อเทียบกับจำนวนชาวจีนในบังคับสยาม (Raquez 1998 : 174) แต่ทว่าจีนในร่มรังกงซึ่งมีตั้งแต่พ่อค้าหีบตีขึ้นนำเรื่อยมาจนถึงระดับพ่อค้ารายย่อยต่างประกอบกิจการที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจของสยาม และการดำรงชีวิตประจำวันของประชาชนสยาม อีกทั้งการจดทะเบียนอยู่ในร่มรังกงต่างชาติของชาวจีนยังสร้างปัญหาทางกฎหมายให้กับรัฐบาลสยาม เช่น ตำรวจไม่สามารถจับกุมคนจีนในร่มรังกง ผู้กระทำความผิดเมื่อหลบหนีเข้าไปอยู่ในเขตสถานกงสุล (The Bangkok Times Weekly

ព្រះបាទ នរោត្តម សីហនុ ក្នុង កិច្ចសម្ភាសន៍ ជាមួយ អ្នកសារ

ה"ר אברהם גרין

[illegible]

ตัวอย่างหนังสือสารบาณชี ส่วนที่ ๒
ที่แสดงรายละเอียดของประชากรเขตกรุงเทพมหานครทั้งชื่อ ที่อยู่ สังกัด และอาชีพ

Mail 15 August 1898 Cited in Hong Lysa 2003 : 130) และไม่สามารถเข้าตรวจค้นสถานที่ประกอบการหากไม่ได้รับอนุญาตจากศาลกงสุลที่จีนนั้นสังกัด (พิมพ์ประไพ พิศานบุตร ๒๕๓๘ : ๑๗๘) และบางครั้งชาวจีนในมณฑลยังใช้อิทธิพลสร้างความเดือดร้อนแก่ประชาชนสยาม เช่น กรณีที่สมุนของจีนในมณฑลซุ่มซบไล่ชาวนา ๗ คนย่านคลองแสนแสบให้ออกจากที่ดินภายใน ๓ วันไม่เช่นนั้นจะทำลายบ้านเรือน (Y (Justice) 13/35 April 1897 Khadikhwa reung Nai Ked Nai Thet tham amnat khu kanchok rasadon Cited in Hong Lysa 2003 : 134) เป็นต้น ดังนั้นเพื่อหลีกเลี่ยงและขจัดข้อยุ่งยากนานาประการรัฐบาลสยามผ่อนคลายเป็นกรณีไปและดำเนินมาตรการต่าง ๆ ที่มีต่อคนจีน เพื่อป้องกันไม่ให้ความขัดแย้งลุกลามเข้าสู่มณฑล อันเป็นการป้องกันปัญหาต่าง ๆ ที่จะทำให้เกิดการปกครองระส่ำระสายได้

รัฐบาลสยามกับการแก้ปัญหา “จีนในมณฑล”

การสูญเสียอำนาจอธิปไตยทางการศาลแก่พลเมืองชาติตะวันตก และขยายขอบเขตเข้าสู่พลเมืองชาติอื่นที่สมัครเข้าเป็นสมาชิกของชาติตะวันตกที่เริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ ต่อเนื่องมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ สร้างความยุ่งยากแก่รัฐบาลสยาม โดยเฉพาะกรณีของจีนในมณฑลที่แม้จะยังมีจำนวนไม่มาก แต่ก็สร้างปัญหาทางกฎหมายหลายประการแก่รัฐบาลสยามดังตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้น ขณะเดียวกันพฤติกรรมการรับสมัครคนในบังคับที่เกินขอบเขตของกงสุลตะวันตกก็สร้างความยุ่งยากใจแก่รัฐบาลสยามไม่น้อยดังที่หลวงนารถปัญญา (Nathabanja 1924 : 125 Cited in Skinner 1957 : 146) กล่าวไว้ว่า

สยามปฏิเสธที่จะยอมรับข้อพิพาทของมหาอำนาจที่อ้างว่าคนต่างด้าวเหล่านั้นเป็นคนในบังคับหรือคนในปกครองของตนอันมีสิทธิและอภิสิทธิ์เท่าเทียมกับพลเมืองของชาติตน นอกจากความแตกต่างกันในข้อนี้แล้ว วิธีการเกณฑ์หรือรับสมัครคนในปกครองของสถานกงสุลต่างชาติบางแห่งยังก่อให้เกิดความวิตกกังวล และความรำคาญใจแก่รัฐบาลสยามพอสมควร

ช่วงเวลาดังกล่าว รัฐบาลสยามไม่มีอำนาจเพียงพอที่จะหยุดยั้งพฤติกรรมของ กงสุลตะวันตก ดังนั้นการแก้ปัญหาของรัฐบาลสยามจึงมุ่งเน้นที่กลุ่มชาวจีนเป็นหลัก โดยการดำเนินนโยบายต่าง ๆ ที่จะดึงชาวจีนไม่ให้เห็นไปพึ่งอำนาจชาติตะวันตก โดยเฉพาะ ความพยายามแก้ปัญหาเมื่อเกิดคดีความฟ้องร้องกันในศาล เพื่อให้ชาวจีนรู้สึกว่าสามารถ พึ่งพารัฐบาลสยามได้ (ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล ๒๕๔๓ : ๑๑๑-๑๑๘; ๒๕๔๓ : ๑๒๕-๑๒๖) ขุนนางสำคัญที่มีบทบาทต่อการแก้ปัญหาดังกล่าวคือ **เจ้าพระยาศรีสุรียงศ์ (ช่วง บุนนาค)** สมุหพระกลาโหมสมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นขุนนางที่มีบทบาทสำคัญต่อการ แก้ไขปัญหาจีนในร่มธงสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (๒๕๐๘ : ๓๓๘-๓๓๙) ทรงตรัสเล่าถึงการดำเนินนโยบายแก้ปัญหาดังกล่าวของเจ้าพระยาศรีสุรียงศ์ไว้ดังนี้

อุปายของสมเด็จพระเจ้าพระยาฯ อีกอย่างหนึ่งนั้น ขยายการบำรุงจีน อนุโลมตามกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงตั้งปลัดจีนตามหัวเมืองดังกล่าวมาแล้ว และเวลานั้นมีความลำบาก เพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่งด้วย เพราะเมื่อตอนปลายรัชกาลที่ ๔ มีพวกชาวจีน ชาวเมืองขึ้นอังกฤษ ฝรั่งเศส ฮอลันดา และโปรตุเกส เข้ามาหากินในกรุงเทพฯ มากขึ้นก็ตามหนังสือสัญญายอมให้จีนเหล่านั้นอยู่ในความป้องกันของ กงสุลชาตินั้น ๆ จึงเรียกกันว่า “พวกร่มธง” หมายความว่า “อยู่ในร่มธง ของต่างประเทศ” หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “สับเย็ก” (Sub Ject) หมายความว่า “เป็นคนในชาตินั้น ๆ” ไม่ต้องอยู่ในอำนาจโรงศาลหรือในบังคับของ รัฐบาลของบ้านเมือง แม้กงสุลต่างประเทศช่วยห้ามมิให้จีนในร่มธงเป็น อั้งยี่ก็ดี สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ก็ยังวิตกเกรงว่าพวกจีนที่เป็นพลเมืองสยาม จะพากันอยากเข้าร่มธงฝรั่ง เพราะฉะนั้นเมื่อเปลี่ยนรัชกาลได้ ๓ สัปดาห์ก็ ประกาศตั้งศาลคดีจีนขึ้นในกรมท่าซ้าย ให้พระยาโชฎีกราชเศรษฐี (จอง แล้วเปลี่ยนเป็นพระยาโชฎีกฯ พุก) คนหนึ่ง หลวงพิพิธภัณฑทวีจรรย์ (พิก ภายหลังได้เป็นพระยาโชฎีกฯ) คนหนึ่ง กับหลวงพิชยวารี (มลิ) คนหนึ่ง (เป็น ชั้นลูกจีนทั้ง ๓ คน) เป็นผู้พิพากษา สำหรับชำระตัดสินคดีที่คู่ความเป็นจีน ทั้งสองฝ่าย โดยใช้ภาษาจีนและประเพณีจีนในการพิจารณา แต่ห้ามมิให้ รับคดีคู่ความเป็นจีนแต่ฝ่ายเดียว หรือคดีที่เป็นความอาญาว่ากล่าวในศาล นั้น นอกจากตั้งศาล ให้แบ่งเขตท้องที่อันมีจีนอยู่มาก เช่น ในลำเพ็ญ เป็น

หลายอำเภอ ตั้งนายอำเภอจีนประจำสำหรับอุปการะจีนในถิ่นนั้นทุกอำเภอ ตามหัวเมืองก็ให้ปลัดจีนมีอำนาจว่ากล่าวคดีจีน อำเภอที่มีจีนอยู่มากก็ตั้งหัวหน้าให้เป็นตำแหน่ง “กงสุลจีนในบังคับสยาม” สำหรับเป็นผู้อุปการะจีนอยู่ในอำเภอนั้น ๆ

เนื่องจากศาลคดีจีนที่กรมท่าซ้ายสามารถรับผิดชอบดูแลคดีความของชาวจีนได้ เฉพาะที่กรุงเทพฯ และหัวเมืองใกล้เคียง รัฐบาลจึงตั้งตำแหน่ง “กงสุลจีนในบังคับสยาม” ซึ่งมีฐานะเป็นตัวแทนของศาลคดีจีนประจำตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่มีชาวจีนอาศัยอยู่มาก เพื่อตัดสินคดีความทั่วไปและคดีแพ่งของชาวจีนตามหัวเมืองในระดับหนึ่งก่อน หากยังไม่สามารถยุติ จึงค่อยส่งสำนวนมาพิจารณาต่อที่ศาลคดีจีนกรุงเทพฯ จากเอกสารชิ้นต้น พบว่าระหว่างเดือน ๒ ถึงเดือน ๔ ค.ศ. ๑๘๖๘ (พ.ศ. ๒๔๑๑) รัฐบาลแต่งตั้งกงสุลจีนในบังคับสยามตามหัวเมืองต่าง ๆ เช่น เพชรบุรี นครชัยศรี สมุทรสาคร ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี นครนายก พิจิตร และอยุธยา (ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล ๒๕๓๔ : ๑๒๖)

อย่างไรก็ตาม สันนิษฐานว่าการแต่งตั้งกงสุลจีนเริ่มลดน้อยลงภายหลังจากสิ้นสมัยผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน รัฐบาลสยามสมัยรัชกาลที่ ๕ มอบอำนาจของกงสุลให้แก่ปลัดจีน โดยให้ปลัดจีนมีอำนาจพิจารณาทั้งคดีทั่วไปและคดีแพ่ง ซึ่งเป็นการเพิ่มอำนาจของปลัดจีนจากสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่มีอำนาจพิจารณาเฉพาะคดีทั่วไปเท่านั้น เหตุที่เป็นเช่นนี้อาจเป็นเพราะศาลคดีจีนที่เปิดดำเนินการประสบความสำเร็จเฉพาะระยะแรกเท่านั้น ระยะหลังมักไม่สามารถยุติคดีได้ พวกชาวจีนต้องมาฟ้องอุทธรณ์กันต่อที่ศาลไทย ส่วนคดีที่มีชาวไทยเป็นโจทก์หรือจำเลย ถ้าเป็นคดีวิวาทหรือกู้ยืมเงินทอง หากกงสุลจีนและกรมการไทยไม่อาจว่ากล่าวให้ยอมความกัน ก็ต้องส่งสำนวนคดีมายังลูกขุนศาลหลวงในกรุงเทพฯ วางบทลงโทษ แต่ถ้าเป็นคดีอาญา ศาลคดีจีนก็ไม่สามารถตัดสินความได้ จะต้องให้เจ้าเมืองกรมการไทยชำระความ (ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล ๒๕๓๔ : ๑๒๘-๑๒๙) จากขอบเขตอำนาจดังกล่าวจะเห็นว่า ศาลคดีจีนมีอำนาจค่อนข้างจำกัด มีบทบาทน้อยต่อการระงับข้อพิพาทที่มีชาวจีนเข้ามาเกี่ยวข้อง เหตุผลอีกประการหนึ่งที่รัฐบาลลดความสำคัญของกงสุลจีนน่าจะมาจากการที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริค่อนข้างไม่เห็นด้วยกับการตั้งศาลคดีจีนและกงสุลจีน (ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล ๒๕๓๔ : ๑๒๙)

อย่างไรก็ตาม สิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่สยามสูญเสียแก่ชาติตะวันตกทำให้รัฐบาลสยามไม่อาจแก้ปัญหาจีนในร่มธงได้อย่างเด็ดขาด แม้ว่ารัชกาลที่ ๕ จะทรงดำเนินการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบทางด้านการศาลและปรับปรุงกฎหมายให้เป็นที่ยอมรับพัฒนาบ้านเมืองให้มีความทันสมัยทัดเทียมกับนานาอารยประเทศ แต่ก็ยังไม่อาจเจรจาเพื่อขอแก้ไขสัญญาทางพระราชไมตรีและยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับชาติตะวันตกได้ กระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศแรกที่ยอมแก้ไขสนธิสัญญากับสยามเมื่อ ค.ศ. ๑๙๒๑ (พ.ศ. ๒๔๖๔) โดยคนในบังคับอเมริกันต้องขึ้นศาลไทยเมื่อเกิดคดีความ ต่อมาภายหลังพระยาภักกลยานไมตรี (Francis B. Sayre) ที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศได้ช่วยเจรจาให้ประเทศต่าง ๆ ยอมแก้ไขสัญญาทางพระราชไมตรีและคืนสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้แก่สยามครบทุกประเทศเมื่อ ค.ศ. ๑๙๓๙ (พ.ศ. ๒๔๘๒) ซึ่งเป็นผลให้สยามสามารถจัดปัญหาเกี่ยวกับคนในบังคับต่างชาติได้หมดสิ้นนับแต่นั้นมา (กรมศิลปากร ๒๕๔๕)

แนวคิดการจัดตั้งกงสุลจีนประจำสยามของรัฐบาลแมนจูและพ่อค้าจีนในสยาม

ก่อนการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงเมื่อ ค.ศ. ๑๘๕๕ (พ.ศ. ๒๓๙๘) ชาวจีนอาศัยอำนาจของพระคลังสินค้าหน่วยงานผูกขาดการค้าของสยามแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เอาชนะคู่แข่งทางการค้าชาติอื่น ๆ แต่เมื่อพระคลังสินค้าถูกยกเลิก การค้าสยามเข้าสู่ระบบการค้าเสรี อำนาจการแข่งขันทางการค้าของพ่อค้าตะวันตกเพิ่มสูงขึ้น สันคลอนอำนาจทางเศรษฐกิจการค้าของพ่อค้าจีนในสยาม ส่งผลให้พ่อค้าชาวจีนในสยามต้องดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด พ่อค้าชาวจีนจำนวนหนึ่งเลือกที่จะสมัครเข้าอยู่ในร่มธงกงสุลตะวันตกเพื่ออาศัยสิทธิประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการศาลแต่พ่อค้าชาวจีนอีกจำนวนหนึ่งเสนอขอเรียกร้องต่อรัฐบาลจีนให้ตั้งสถานกงสุลประจำสยามเพื่อดูแลช่วยเหลือและคุ้มครองผลประโยชน์ซึ่งจะทำให้พวกเขาได้รับการคุ้มครองโดยตรงจากประเทศแม่ โดยไม่ต้องเข้าเป็นคนในบังคับของมหาอำนาจตะวันตกซึ่งตรงกับแนวคิดของขุนนางผู้ใหญ่ในรัฐบาลแมนจูที่กำลังให้ความสำคัญกับการจัดตั้งสถานกงสุลยังดินแดนโพ้นทะเลต่าง ๆ เพื่อปกป้องคุ้มครองและอาศัยประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากชาวจีนโพ้นทะเล

โดยเฉพาะที่ดินแดนหนานหยาง (มหาสมุทรตอนใต้)*

ภายหลังความพ่ายแพ้ในสงครามฝิ่นครั้งที่ ๑ เมื่อ ค.ศ. ๑๘๔๒ (พ.ศ. ๒๓๘๕) และครั้งที่ ๒ เมื่อ ค.ศ. ๑๘๖๐ (พ.ศ. ๒๔๐๓) ชนชั้นนำของจีนเริ่มตระหนักถึงอันตรายของภัยคุกคามจากลัทธิอาณานิคมและความสำคัญของการปฏิรูปการปกครองเพื่อสร้างความแข็งแกร่งให้กับประเทศตามแบบตะวันตกพวกเขาต้องการทำให้ประเทศจีนเป็น “ประเทศชาติมั่นคงประชาชนมั่งคั่ง” โดยการมีกำลังทหารที่เข้มแข็ง แนวชายฝั่งทะเลที่มั่นคง และประชาชาติที่มั่งคั่ง เพื่อบรรลุถึงเป้าหมายดังกล่าว ชาวจีนโพ้นทะเลกลายเป็นพลังสำคัญที่รัฐบาลไม่อาจมองข้าม ดังนั้นขุนนางผู้ใหญ่บางคนจึงเริ่มมีแนวคิดการตั้งสถานกงสุลเพื่อปกป้องดูแลผลประโยชน์ของชาวจีนโพ้นทะเล (สวีส์วาลิน ๒๕๓๔ : ๖๕) ซึ่งเป็นการรับเอารูปแบบความสัมพันธ์ทางการทูตสมัยใหม่ของตะวันตกเข้ามาแทนที่รูปแบบความสัมพันธ์แบบบรรณาการสมัยโบราณที่ราชสำนักจีนยึดถือมานานนับพันปี

ค.ศ. ๑๘๖๖ (พ.ศ. ๒๔๐๙) ตรงกับรัชสมัยถงจื้อปีที่ ๕ **เจียงอี้เฟิง** (蒋益澧) ผู้ว่าการมณฑลกว่างตง (กวางตุ้ง) ถวายฎีกาต่อจักรพรรดิเสนาให้ตั้งกงสุลเพื่อคุ้มครองชาวจีนโพ้นทะเล เนื้อความบางตอนระบุว่า พ่อค้าจากมณฑลฝูเจี้ยนและกว่างตงที่เดินทางมาทำการค้ายังดินแดนโพ้นทะเลอยู่นับแสนคน หากอาศัยความตามข้อตกลงแลกเปลี่ยนทูตระหว่างกันที่กำหนดไว้ในหนังสือสัญญาระหว่างจีนกับต่างประเทศในปัจจุบัน ส่งผู้มีความรู้ความสามารถและซื่อสัตย์สุจริตเป็นทูตมาติดต่อสัมพันธ์กับชาวจีนตามเมืองท่าต่าง ๆ ประการหนึ่งเพื่อช่วยปกป้องผลประโยชน์ของพ่อค้าจีน ประการหนึ่งเพื่ออาศัยพ่อค้าเหล่านี้ปกป้องประเทศ (筹办夷务始末 (同治朝) : 第 5 册 : 1,808) **ดิงรื่อซาง** (丁日昌) ข้าหลวงมณฑลเจียงซู (江苏) เสนอต่อราชสำนักเมื่อ ค.ศ. ๑๘๖๗ (พ.ศ. ๒๔๑๐) ว่าควรจัดตั้งสถานกงสุลตามแบบตะวันตกขึ้นในต่างประเทศเช่นเดียวกับเจียงอี้เฟิง เขากล่าวว่า “ชาวจีนฮกเกี้ยนและแต้จิ๋วที่เดินทางไปค้าขายและเป็นกรรมกรรับจ้างอยู่ยังดินแดนโพ้นทะเล ที่สยามมีอยู่ประมาณ ๓ หมื่นคน ลูกซอนมีอยู่ราว ๒-๓ หมื่นคน กาลาปา ๒ หมื่นกว่าคน สิงคโปร์แสนกว่าคน เกาะป็นัง ๘-๙ หมื่นคน ซานฟรานซิสโก ๒-๓ แสนคน หากรัฐบาลจีนส่งขุนนางที่กอปรด้วยสติปัญญาและความภักดีตั้งเช่นกงสุลชาติอื่นไป

* หมายถึงดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

๑๒๔ พิภู บุษบก

ประจำยังชาติดังกล่าว คอยดูแลจัดการกิจการค้าโพ้นทะเล ช่วยขจัดปัญหาต่าง ๆ ของพ่อค้า เช่นนี้จะทำให้ชาวจีนทั้งหลายที่เดินทางมายังดินแดนโพ้นทะเล ซึ่งยังรักมาตภูมิของตนไม่ยอมรับใช้ต่างชาติ เป็นการเสริมสร้างพลังอำนาจแก่อาณาจักรจีน” (筹办夷务始末 (同治朝) : 第 6 册 : 2,266)

หลี่หงจาง ขุนนางที่มีบทบาทสำคัญต่อการจัดตั้งกงสุลจีนประจำต่างประเทศ

ค.ศ. ๑๘๖๙ (พ.ศ. ๒๔๑๒) หลี่หงจาง (李鸿章) ขณะดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการมณฑลจี๋ลี้ (直隶总督; Viceroy of Zhili) เคยเสนอต่อกระทรวงการต่างประเทศ (总理衙门; Office in charge of Affairs of All Nations) ให้ตั้งสถานกงสุลที่ญี่ปุ่นเพื่อคุ้มครองผลประโยชน์พ่อค้าจีนและสืบข่าวภายในของญี่ปุ่น (李鸿章 : 卷 1 : 10-12) ขณะเดียวกันยังมีขุนนางท้องถิ่นอีกจำนวนหนึ่งยื่นฎีกาเสนอต่อราชสำนักให้ตั้งสถานกงสุลที่ประเทศต่าง ๆ แต่ข้อเสนอเหล่านี้ถูกเพิกเฉยจากราชสำนัก แต่ภายหลังจากที่ราชสำนักจีนรับทราบข้อมูล

เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่แรงงานจีนในคิวบาและเปรูถูกใช้แรงงานอย่างทารุณกรรม* จึงเริ่มให้ความสำคัญกับการตั้งสถานกงสุลเพื่อปกป้องชาวจีนอย่างจริงจังโดยใน ค.ศ. ๑๘๗๕ (พ.ศ. ๒๔๑๘) กระทรวงการต่างประเทศได้เสนอแต่งตั้งขุนนาง ๒ คน ๗ หนึ่งในทูตประจำอังกฤษ ส่วนอีกคนหนึ่งเป็นทูตประจำอเมริกา สเปน และเปรู และเสนอแต่งตั้งทูตประจำญี่ปุ่นและสิงคโปร์เพิ่มเติมในปีถัดมา (庄国土 2006 : 80)

ภายหลังการจัดตั้งกงสุลยังต่างประเทศโดยเฉพาะที่สิงคโปร์ทำให้รัฐบาลจีนเข้าใจสภาพการณ์ของชาติต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมถึงศักยภาพทางเศรษฐกิจของชาวจีนโพ้นทะเลในดินแดนแถบดังกล่าวมากยิ่งขึ้นราชสำนักชิงขณะนั้นจึงต้องการขยายการจัดตั้งกงสุลยังดินแดนอื่นเพิ่มเติมเพื่อเพิ่มขยายขอบเขตความร่วมมือและเสริมสร้างความแข็งแกร่งแก่อาณาจักร โดยมีสยามเป็นเป้าหมายสำคัญแห่งหนึ่ง

ทศวรรษ ๑๘๘๐ หลังเกิดสงครามจีนฝรั่งเศส เฝิงยู่เหิลิน (彭玉麟) เสนาบดีกลาโหมส่งเจิ้งกวนยฺ� (郑观应) เป็นทูตมายังสยามเพื่อเจรจาให้สยามร่วมมือกับจีนโจมตีกองทหารฝรั่งเศสที่เซ่งฮั่น เมื่อเดินทางออกจากจีนแล้วเจิ้งกวนยฺ�ขึ้นฝั่งที่สิงคโปร์เป็นที่แรก ณ ที่นั้นเขาพบกับพระยาอนุกุลสยามกิจอุปนิษิตสยามรัฐ (ตันกิมเจ็งหรือเฉินจิงจง; 陈金钟) กงสุลสยามประจำสิงคโปร์ และแจ้งความต้องการที่จะร่วมมือกับสยามต่อต้านฝรั่งเศส ข้อเสนอดังกล่าวถูกเพิกเฉยจากพระยาอนุกุลสยามกิจในช่วงแรก แต่หลังจากที่เจิ้งกวนยฺ�เจรจาเกลี้ยกล่อม ท้ายที่สุดพระยาอนุกุลสยามกิจแนะนำแก่เจิ้งกวนยฺ�ว่า “จีนควรจะเปิดสัมพันธการค้า (อย่างเสมอภาคตามแบบตะวันตก) กับสยามก่อนเป็นลำดับแรก หากสามารถเปิดสัมพันธทางการค้าต่อกันสำเร็จ แผนการ (โจมตีฝรั่งเศส) ก็ย่อมได้รับความเห็นชอบ (จากสยาม)” (郑观应 1982 : 上册 : 952-953)

เมื่อเจิ้งกวนยฺ�เดินทางถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ค.ศ. ๑๘๘๔ (พ.ศ.

* ภายหลังสงครามฝิ่น ชาวจีนจำนวนมากอพยพเข้าไปรับจ้างเป็นแรงงานในลักษณะ “ลูกจ้างตามสัญญา” (Chinese contracted laborers; 契约华工) ที่อเมริกาได้เป็นจำนวนมากโดยเฉพาะที่คิวบาและเปรู ทว่าแรงงานจีนที่เดินทางไปทำงานยังประเทศทั้ง ๒ ถูกปฏิบัติเสมือนหนึ่งแรงงานทาส ถูกทำร้ายร่างกาย และถูกใช้ให้ทำงานอย่างหนัก ทำให้แรงงานจีนเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก สะดุดตากรรมความลำบากที่แรงงานจีนในคิวบาและเปรูประสบเป็นเหตุการณ์สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ราชสำนักชิงหันมาให้ความสนใจกับการตั้งสถานกงสุลเพื่อปกป้องคุ้มครองชาวจีนในต่างประเทศ

เจิ้งกวนยี่ง หูตจิ่นที่เดินทางมาสยามช่วงทศวรรษ ๑๘๘๐

๒๔๒๗) เขาได้เข้าพบเจรจากับพระอนุชาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* และได้รับคำตอบว่าทางสยามยินดีร่วมมือกับจีนต่อต้านฝรั่งเศส แต่สยามต้องการทำสนธิสัญญาการค้ากับจีนก่อน โดยราชสำนักสยามจะส่งพระยาอนุกุลสยามกิจเป็นตัวแทนเดินทางไปเจรจากับเมิงยวี่หลินและหลี่หิงจาง ซึ่งทางเจิ้งกวนยี่งก็ตอบรับข้อเสนอดังกล่าว แต่ภายหลังการเจรจाराชสำนักสยามดูเพิกเฉยต่อเรื่องดังกล่าว และท้ายที่สุดพระยาอนุกุลสยามกิจฯ แจ้งแก่เจิ้งกวนยี่งว่า “สงครามระหว่างจีนกับฝรั่งเศสเกิดขึ้นแล้ว เรื่องการเจรจาทำสนธิสัญญาระหว่างกันนั้น ขณะนี้ขุนนางใหญ่แห่งหนานหยางและเป่ยหยาง (เมิงยวี่หลินและหลี่หิงจาง) ต่างก็ติดพันภารกิจ รอคอยทั้งทั้งสองชาติ (จีนและฝรั่งเศส) เคารจาสงบศึกกันเสียเป็นที่เรียบร้อย จึงจะเดินทางมาเจรจาอีกครั้ง” (郑观应 1982 : 上册 : 980) การเจรจาระหว่างจีนกับสยามครั้งนี้จึงเป็นอันยุติลงโดยปราศจากความสำเร็จใด ๆ

ขณะที่เจิ้งกวนยี่งพำนักอยู่ที่กรุงเทพฯ เขายังได้พบปะพ่อค้าชาวจีนแต่จิว อาทิ **แต้เค่งหยู** (เจิ้งซิงยวี่; 郑庆裕), **ไ้วเม้งฮง** (อู๋หมิงเฟิง; 吴明峰), **เนี้ยซ่งเจี้ยม** (เหลียงซงหยาน; 梁松岩), **ฉั่งจูเจี้ยม** (ไชจื่อหยาน; 蔡芝岩), **ไ้วเกียฮิง** (อู๋จิ้งเสวียน; 吴镜轩) และ**ตั้งจื่อฮั่ว**

* เอกสารจีนระบุว่าทรงพระนาม “ลี่ยหวินหวางซา” ไม่แน่ชัดว่าหมายถึงพระอนุชาพระองค์ใด

(เฉินจื่อหฺวา; 陈子华) ซึ่งพ่อค้าแต่จิวเหล่านี้นี้เรียกร่องผ่านเจิ้งกวนยฺงให้ราชสำนักตั้งสถานกงสุลเพื่อคุ้มครองดูแลผลประโยชน์ของพวกเขาในสยาม (郑观应 1982 : 上册 : 956) ต่อมาเจิ้งกวนยฺงยังได้พบกับ **พระประเสริฐวานิช** (เตียงเส็ง เศรษฐบุตร หรือเจิ้งฉางเซ็ง, 郑长盛) พ่อค้าชาวจีนฮกเกี้ยนที่เน้นค้าขายเรียกร่องทำนองเดียวกัน เขากล่าวว่า “ชาวจีนในสยามที่เสียภาษีผูกปี้มีจำนวนประมาณ ๖ แสนคน ที่ไม่ต้องเสียภาษีมีประมาณ ๑.๒ ล้านคน ขณะที่ประชากรของประเทศแห่งนี้มีไม่เกิน ๒ ล้านคน สัดส่วนจำนวนชาวจีนเมื่ออยู่ใกล้เคียงกัน (กับประชากรสยาม)” “จำนวนชาวจีนที่มากเช่นนี้ ตามกฎแล้วควรจะตั้งสถานกงสุลเพื่อปกป้องคุ้มครอง ทุกวันนี้ประเทศต่าง ๆ ที่มีประชากรหลายล้านหรือหลายสิบล้านคน ต่างก็มีสถานกงสุลด้วยกันทั้งสิ้น มีแต่เพียงราชสำนักของเราเท่านั้นที่ไม่ตั้งสถานกงสุล ด้วยเหตุนี้เมื่อชาวจีนถูกกดขี่รังแกจึงไร้ซึ่งที่จจะร้องเรียน นี่นับเป็นข้อบกพร่องของราชสำนัก จึงขอให้ท่านช่วยเรียกร่อง (ต่อราชสำนัก) แทนพวกเราชาวจีน” (郑观应 1982 : 上册 : 957) ซึ่งเจิ้งกวนยฺงก็รับว่าจะเสนอข้อเรียกร่องให้ราชสำนักพิจารณา แต่ข้อเรียกร่องดังกล่าวถูกระงับลงตามความล้มเหลวของการเจรจากับราชสำนักสยามที่กล่าวมาข้างต้น

ค.ศ. ๑๘๘๕ (พ.ศ. ๒๔๒๘) **จางจี้ดั่ง** (张之洞) ผู้สำเร็จราชการมณฑลกว่างตงและมณฑลกว่างซี เสนอต่อราชสำนักว่า “พ่อค้าชาวจีนตามเมืองท่าต่าง ๆ ในดินแดนโพ้นทะเลมีอยู่เป็นจำนวนมาก ควรจะขอรับบริจาคเงิน (จากพ่อค้าเหล่านี้) มาจัดซื้อเรือรบสำหรับคุ้มกันเรือสินค้า โดยให้พ่อค้าตามเมืองท่าต่าง ๆ รวบรวมเงินกันสำหรับเป็นค่าใช้จ่ายของเรือรบ และให้เรือรบอยู่ภายใต้สังกัดของมณฑลกว่างตง” (清实录 1987 : 第 54 册 : 1,052) ครั้นแล้วใน ค.ศ. ๑๘๘๖ (พ.ศ. ๒๔๒๙) **จางจี้ดั่ง** และ **จางยฺนฺหวน** (张荫桓) ขุนจีนประจำอเมริกาและสเปนจึงร่วมกันเสนอฎีกาต่อราชสำนักให้ส่ง **หวางหฺรงเหอ** (王荣和) และ **ยฺหฺวีเหว้ย** (余瑞) เป็นทูตเดินทางมาสำรวจแนวทางการขอรับบริจาคเงินเพื่อจัดซื้อเรือรบ การดูแลปกป้องผลประโยชน์ชาวจีน และการจัดตั้งกงสุลตามเมืองท่าต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (庄国土 2006 : 81) หวางหฺรงเหอและยฺหฺวีเหว้ยเดินทางมายังดินแดนต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวม ๒ ครั้ง ครั้งแรกเดินทางไปยังฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ มาเลเซีย พม่า เกาะชวา เกาะสุมาตรา ออสเตรเลีย เป็นต้น แต่เนื่องจากงบประมาณสำหรับการเดินทางไม่เพียงพอจึงต้องเดินทางกลับกว่างตง และเมื่อได้รับอนุมัติเงินจากราชสำนักเพิ่มเติม พวกเขาจึงเดินทางมายังดินแดนแถบนี้อีกครั้ง การเดินทางครั้งที่ ๒ นี้พวกเขามายังบอร์เนียว เวียดนาม และสยาม หวางหฺรงเหอและ

ยู่หวิเหว่ยเดินทางถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๒ มกราคม ค.ศ. ๑๘๘๘ (พ.ศ. ๒๔๓๑) ทั้ง ๒ ได้รับการต้อนรับจาก**พระยาไชยกราชเศรษฐี** (เถียน ไชตักเสถียร หรือหลิวเถียนซิง; 刘乾兴) และเหล่าพ่อค้าชาวจีนฮกเกี้ยนและแต้จิ๋วและในวันรุ่งขึ้นพระยาไชยกราชเศรษฐี นำทั้ง ๒ เข้าเฝ้าพระอนุชาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* เพื่อเจรจาข้อราชการภายหลังการเดินทางเยือนสยามเพื่อสำรวจสภาพการณ์ของชาวจีนโพ้นทะเลแล้ว หวางหรงเหอและยู่หวิเหว่ยเสนอแนะต่อราชสำนัก ๓ ประการ และข้อเสนอประการหนึ่งคือ “ส่งทูตมาประจำการ และตั้งกงสุลพาณิชย์” (张荫桓 1995 : 第 577 册 : 521) แม้ว่าขุนนางที่ราชสำนักส่งมาจะเห็นควรให้ตั้งกงสุลในสยาม แต่จางจื๊อตั้งและจางยิ่นหวนมองว่า “สยามเป็นรัฐบรรณาการของจีนมาแต่เดิม จึงไม่สมควรเรียก (ตำแหน่ง) ว่ากงสุล...ควรเรียก (ตำแหน่ง) เพียงว่าข้าหลวงประจำการ (办事委员)” (张之洞 : 1920) ด้วยเหตุนี้ การตั้งกงสุลจีนในสยามจึงยังไม่ปรากฏความคืบหน้าแต่ประการใด แต่พ่อค้าจีนในสยามยังคงต้องการมีกงสุลจีนประจำสยาม **เถียนสงเยว่** (田嵩岳 1975 : 721) ทูตจีนที่เดินทางมาสยามเมื่อ ค.ศ. ๑๘๘๙ (พ.ศ. ๒๔๓๒) เขียนบรรยายในหนังสือบันทึกของการเดินทางว่า “...พ่อค้าชาวจีนทั้งรายได้ใหญ่รายย่อยต่างก็ต้องยอมเสียเงินเพื่อเข้ารับความคุ้มครองจากอังกฤษและฝรั่งเศส อันจะช่วยหลีกเลี่ยงจากการถูกขูดรีดภาษี” และพ่อค้าจีนในสยาม “เรียกร้องให้ส่งขุนนางมาประจำที่สยาม เพื่อคุ้มครองดูแลชาวจีน”

ทว่าเมื่อเข้าสู่ช่วงทศวรรษ ๑๘๙๐ จีนเกิดความวุ่นวายภายในทั้งจากสงครามจีน-ญี่ปุ่นครั้งที่ ๑ (甲午战争; First Sino-Japanese War) กบฏนักมวย (义和团运动; Boxer Rebellion, Boxer Uprising หรือ Yihetuan Movement) และการรุกรานของกองทัพพันธมิตร ๘ ชาติ (八国联军; Eight-Nation Alliance)* ขณะที่สยามเองก็เกิดความขัดแย้งเรื่องดินแดนกับฝรั่งเศสจนเกิดเป็นวิกฤตการณ์ปากน้ำ ร.ศ. ๑๑๒ (ค.ศ. ๑๘๙๓ หรือ พ.ศ. ๒๔๓๖)

* เอกสารจีนระบุพระนามว่า “ฉินหมาเอ้อร์หวางตี้หฺวาหวางซือหลัวปู้กาน” สันนิษฐานว่าน่าจะหมายถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ หรือ สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช พระองค์ใดพระองค์หนึ่ง เนื่องจากเอกสารจีนระบุว่าเป็นพระอนุชาพร้อมพระครุโศภนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

* กองทัพพันธมิตร ๘ ชาติ ประกอบด้วย ออสเตรเลีย-อังกฤษ, ฝรั่งเศส, เยอรมัน, อิตาลี, ญี่ปุ่น, รัสเซีย, อังกฤษ และอเมริกา

(คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร ๒๕๕๗ : ๑๐๕) ทำให้ข้อเสนอร่องการส่งกงสุลมาประจำการที่สยามหยุดชะงักลงกระทั่งต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ มีการเรียกร้องให้จัดตั้งสถานกงสุลจีนประจำสยามอีกครั้ง

ค.ศ. ๑๙๐๖ (พ.ศ. ๒๔๔๙) ปัญญาชนจีนนาม **หลิวเจินฉาง** (罗振常 1906 : 46) เผยแพร่บทความแนะนำราชสำนักจีนเห็นสัญญาทางพระราชไมตรีกับสยาม เขากล่าวว่า “สยามหากพิจารณาจากลักษณะภูมิศาสตร์ สยามตั้งอยู่ชายแดนด้านใต้ของจีน หากพิจารณาจากชาติพันธุ์ ชาวจีนและชาวสยามถือเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน หากพิจารณาจากความสัมพันธ์ สยามเป็นรัฐบรรณาการเดิมของจีน หากพิจารณาจากการค้าขาย สยามมีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การแสวงหาประโยชน์ทางการค้า หากพิจารณาจากด้านการเป็นอาณานิคม ชาวจีนอาศัยอยู่ที่ดินแดนแห่งนี้หลายล้านคน เปรียบเหมือนมณฑลหนึ่งของอาณาจักรเรา (จีน) หากพิจารณาจากอำนาจของประเทศ สยามเข้มแข็งพอที่จะเป็นกำลังช่วยเหลือ พันธมิตรที่แนบสนิทเช่นนี้ แต่เป็นเวลาหลายร้อยปีมาแล้วกลับไม่มีการส่งขุนนางมาประจำการ ไม่มีสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างกัน นับเป็นเรื่องที่แปลกยิ่งของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” ขณะที่ **หลิวซือชวี่** (刘式训) ทูตจีนประจำฝรั่งเศสเสนอให้ราชสำนักเจริญสัมพันธไมตรีกับชาติเอเชีย ได้แก่ ตุรกี เปอร์เซีย และสยาม เพื่อการขยายการติดต่อสัมพันธ์ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น (清实录 1987 : 第 59 册 : 475)

อีก ๑ ปีต่อมา **เฉินฟาถาน** (陈发譚) นักศึกษาจีนที่กำลังศึกษาอยู่ที่ญี่ปุ่นเสนอข้อเรียกร้องว่า “พ่อค้าและประชาชนชาวจีนที่อพยพมาอาศัยอยู่สยามเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างต่อเนื่อง ควรส่งทูตหรือกงสุลมาประจำยังสยาม เพื่อดูแลผลประโยชน์ทางการค้า และรักษาสัมพันธไมตรีที่ดีระหว่างกัน” (清实录 1987 : 第 59 册 : 650) **หยางซือฉี** (杨士琦) ที่เดินทางมายังดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตามคำสั่งของราชสำนักเมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๘ (พ.ศ. ๒๔๕๑) ก็เสนอเช่นกันว่าควรตั้งกงสุลประจำสยาม (王彦威和王亮, 编 1985 : 第 7 册 : 3,379) แต่ข้อเสนอของขุนนางและปัญญาชนจีนดังกล่าวมาไม่ได้รับความสนใจจากราชสำนักเท่าใดนัก อาจเป็นเพราะขณะนั้นราชสำนักจีนกำลังเลื่อมถอยอย่างหนัก ชนชั้นนำสนใจแต่เพียงรักษาอำนาจของตน แต่ท้ายที่สุดก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงจากความล่มสลายที่มาถึงเมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๑ (พ.ศ. ๒๔๕๔) กว่าที่ความหวังในการจัดตั้งกงสุลจีนประจำสยามจะบรรลุผลต้องรอถึงช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อมีการเปิดสถานกงสุล

จีนอย่างเป็นทางการใน ค.ศ. ๑๙๔๗ (พ.ศ. ๒๔๙๐) (พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร ๒๕๓๔ : ๑๗๘) อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวได้ว่าแนวคิดการจัดตั้งกงสุลประจำสยามของรัฐบาลแมนจูและพ่อค้าจีนในสยามเป็นจุดเริ่มต้นของการเปิดศักราชความสัมพันธ์ทางการทูตสมัยใหม่ระหว่างสยามกับจีนภายหลังการสิ้นสุดลงของความสัมพันธ์แบบบรรณาการสมัยโบราณ

บทสรุป

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าภายหลังการทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้ากับชาติมหาอำนาจตะวันตกสมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่งทำให้เกิดผลกระทบทางเศรษฐกิจและการศาลของสยาม คือ การเกิดสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ตามมาด้วยการเกิดคนในบังคับตะวันตกโดยเฉพาะชาวจีนซึ่งมีตั้งแต่พ่อค้าคบตีขึ้นนำเรื่อยมาจนถึงพ่อค้ารายย่อยและพวกแรงงานรับจ้างระดับล่าง สำหรับชาวจีนแล้ว การเข้าเป็นคนบังคับต่างชาตินำมาซึ่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ แต่สำหรับรัฐบาลสยาม การเข้าเป็นคนบังคับต่างชาติของชาวจีนนำมาซึ่งปัญหาทางกฎหมายและการศาล รัฐบาลสยามพยายามดำเนินนโยบายต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหา และพยายามจำกัดการเข้าเป็นคนในบังคับตะวันตกของชาวจีน ขณะเดียวกัน เมื่อแนวคิดการจัดตั้งกงสุลจีนตามดินแดนต่าง ๆ ที่มีชาวจีนโพ้นทะเลอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากของรัฐบาลแมนจูแผ่ขยายมาถึงสยาม พ่อค้าจีนจำนวนหนึ่งจึงพยายามเรียกร้องที่จะให้มีสถานกงสุลประจำสยามที่จะคอยปกป้องคุ้มครองผลประโยชน์ของพวกเขาตั้งแต่ที่กงสุลชาติตะวันตกปกป้องคุ้มครองพลเมืองและคนในบังคับ อย่างไรก็ตาม แม้การจัดตั้งกงสุลจีนประจำสยามจะประสบความสำเร็จด้วยความล้มเหลวด้วยเหตุปัจจัยหลายประการแต่เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๐ (พ.ศ. ๒๔๕๓) พ่อค้าจีนในสยามประสบความสำเร็จในการจัดตั้งหอการค้าจีน-สยาม (ปัจจุบันคือ หอการค้าไทย-จีน) เพื่อเป็นองค์กรกลางในการดูแลปกป้องผลประโยชน์ของพ่อค้าจีนในสยาม ขณะเดียวกันองค์กรดังกล่าวยังมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างจีน-สยามตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กรมศิลปากร. อักษรานุกรมประวัติศาสตร์ไทย อักษร ค. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๔๕.

คริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร. ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๗.

จำนงศรี รัตนิน, คุณหญิง. ดุจनावากกลางมหาสมุทร. กรุงเทพฯ : ปาปิรุส พับลิเคชั่น, ๒๕๓๘. (ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพนายสุวิทย์ หวังหลี ป.ม. ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันเสาร์ที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๓๘).

ชัย เรืองศิลป์. ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. ๒๔๕๒-๒๔๕๓ ด้านเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระ. กรมพระยา. นิทานโบราณคดี. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. พระนคร : เขษมบรรณกิจ, ๒๕๐๓.

ดำรงราชานุภาพ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ ๑๗ ตำนานเรื่องเลิกลอยแลบ่อนเบี้ยในกรุงสยาม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๒. (พระโสภณเพชรรัตน์ พิมพ์ในงานศพหลวงอุดรภัณฑ์พานิช ตั้งโสภณดร ผู้บิดา ปีมะแม พ.ศ. ๒๔๖๒).

นิก สุนทรชัย และธงทอง จันทรางศุ. “กฎหมายและนโยบายเกี่ยวกับชาวจีนต่างด้าวในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓).” รายงานการวิจัยมหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, ๒๕๔๓.

พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร. “ร่วมธง กับ ‘ผูกปี้’” ในดุจनावากกลางมหาสมุทร, ๑๗๘-๑๗๙. จำนงศรี รัตนิน, คุณหญิง. กรุงเทพฯ : ปาปิรุส พับลิเคชั่น, ๒๕๓๘. (ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพนายสุวิทย์ หวังหลี ป.ม. ณ วัดเทพศิรินทราวาส วันเสาร์ที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๓๘).

ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล. “การควบคุมชาวจีนในสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนการปฏิรูปการปกครอง ๒๓๒๕ (๑๗๘๒) - ๒๔๓๕ (๑๘๖๒).” ใน รายงานการวิจัยเรื่องชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในภูมิลำเนาเดิมที่เฉาซัน สมัยที่หนึ่งทำเรือจากหลิน (๒๓๑๐-๒๓๙๓), ๑๑๗-๑๑๘, ๑๒๖, ๑๒๘-๑๒๙. สุภางศ์

๑๓๒ พิฎ ๒๒๒๒

จันทวานิช, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล. “รายได้รายจ่ายของรัฐสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น.” **วารสาร สุโขทัยธรรมมาธิราช** ๑๓, ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๔๓) : ๙๕, ๑๒๕-๑๒๖.

สวีสวาทิน. “นโยบายชาวจีนโพ้นทะเลของราชวงศ์ชิง.” แปลโดย ไสว วิศวานนท์. ใน **รายงานการวิจัยเรื่อง ชาวจีนแต่จิวในประเทศไทยและในภูมิภาคเดิมนที่ เจาชน สมัยที่หนึ่ง ทำเรือจากหลิน (๒๓๑๐-๒๓๔๓), ๖๕.** สุภางค จันทวานิช, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

สารบาญชี ส่วนที่ ๒ คือ ราษฎรในจังหวัด ถนน แล ตรอก สำหรับเจ้าพนักงาน กรมไปรษณีย์กรุงเทพมหานคร เล่มที่ ๒. กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์ต้นฉบับ จำกัด, ๒๕๔๑.

ภาษาอังกฤษ

Garnier, Charles M. “Bangkok, colonie chinoise, ou le secret du colosse jaune.” **Revue du Mois** 12 (August 1911) : 233. Cited in Skinner G. William. **Chinese Society in Thailand : An Analytical History.** Ithaca : Cornell University Press, 1957.

James, Eldon R. “Jurisdiction over Foreigners in Siam.” **The American Journal of International Law** 16, 4 (October 1922) : 591.

“Khadikhvam reung Nai Ked Nai Thet tham amnat khu kanchok rasadon.” Y (Justice) 13/35 April 1897. National Archive of Thailand. Cited in Hong Lysa. “Extraterritoriality in Bangkok in the Reign of King Chulalongkorn, 1868-1910 : The Cacophonies of Semi-Colonial Cosmopolitanism.” **Itinerario** 27, 2 (2003) : 134.

Raquez, Alfred. “Comment s’est peuplé le Siam, ce qu’est aujourd’hui sa population (publié en 1903 dans le Bulletin du Comité de l’Asie Française).” **Aséanie** 1 (1998) : 174.

Skinner, G. William. **Chinese Society in Thailand : An Analytical History.** Ithaca : Cornell University Press, 1957.

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๖ ฉบับที่ ๒ ก.ค.-ธ.ค. (๒๕๕๗) ๑๓๓

The Bangkok Times Weekly Mail. 15 August 1898. Cited in Hong Lysa.

“Extraterritoriality in Bangkok in the Reign of King Chulalongkorn, 1868–1910 :
The Cacophonies of Semi-Colonial Cosmopolitanism.” *Itinerario* 27, 2 (2003)
: 130.

The Siam Repository. Vol. 5, No. 1. Bangkok : S. J. Smith’s Office, 1873.

ภาษาจีน

筹办夷务始末（同治朝），第 5，6 册，北京：中华书局，2008.

李鸿章，译署函稿，李文忠公全集，光绪三十四年（1908）金陵铅印本。

清实录，第 54，59 册，北京：中华书局，1987.

田嵩岳，中外述游，小方壶斋舆地丛钞第九帙，台北：台湾学生书局，1975.

王绵长，“泰华家族资本的一个典型—陈黄利。” 东南亚研究 2（1991）：34–35.

王彦威和王亮编，清季外交史料，第 7 册，台北：文海出版社，1985.

张荫桓，三洲日记，续修四库全书，第 577 册，《续修四库全书》编纂委员会编，上海：上海古籍出版社，1995.

张之洞，张文襄公全集，1928 年北平文华斋本。

郑观应，郑观应全集，上，下册，上海：上海人民出版社，1982.

庄国土，“对晚清在南洋设立领事馆的反思。” 厦门大学学报（哲学社会科学版）5（2006）：
80–81.

罗振常，“论我国今日宜与暹罗缔约。” 东方杂志第 3 卷，第 6 号（1906）：46.

